

Г.Ю. Лагода

П'ЄСА Л.М. ЛЕОНОВА «ЗОЛОТАЯ КАРЕТА» В ТЕАТРАЛЬНИХ ПОСТАНОВАХ – ТВІР КРІЗЬ СТОЛІТТЯ

В творчому доробку Л.М. Леонова дев'ять п'єс, на перший погляд, це небагато, але естетична цінність цих творів безперечна. Тематика яка підіймається автором в драмах, широка, надзвичайно актуальна і для нашого часу та складна.

Дослідники творчості Л. Леонова (В.А. Ковальов, Н.О. Грознова, О.Н. Михайлов, І.Т. Крук, Е. Сурков та ін.) неодноразово наголошували на талановитості письменника як драматурга та складності його п'єс у відтворенні на сцені. Насамперед це пов'язано з підтекстом, що виступає величезним шаром й потребує відтворення в характерах героїв та життєвих ситуаціях.

В даній статті ми ознайомимось з основними постановками п'єси «Золотая карета», проаналізуємо основні засоби психологізації та символізації в драмі. Розглянемо особливості введення Л. Леоновим підтексту в твір та деякі існуючі інтерпретації символів в п'єсі.

П'єса «Золотая карета» була написана 1946 р. Леонов задумав її ще 1943 року, але взявся за роботу в березні 1946. Зі спогадів доньки Л. Леонова: «П'єса «Золотая карета» написана была «на одном дыхании» – очень быстро. Начал работу 24 марта 46-го окончил уже в июне. Той же осенью она была включена в репертуар нескольких театров, из московских – Малого театра и Театра драмы. Действие происходит в маленьком провинциальном городке, за одну ночь превращенном немецкими бомбами в руины. В пьесе отражены вся боль, все слезы тех лет. Это, мне кажется, самая лучшая папина пьеса...» [2].

Відомо, що існувало три принципово різних редакції твору. Перший, під назвою «Градоправительница», був опублікований 1946 року в Москві в управлінні з охорони авторських прав. Другий надрукований у часопису «Октябрь» 1955 р. – №4. Останній варіант був опублікований 1964 р. (Л. Леонов Пьесы. М.: «Советский писатель»).

В основі сюжету лежить історія давнього кохання головної героїні – Мар'ї Сергіївни, «городничихи» маленького прифронтового містечка, що відбудовується після бомбардування під час Великої Вітчизняної війни. В рідне місто повертається її колишній коханий (Кареев Микола Степанович), що був вимушений покинути любов багато років тому через матеріальну невлаштованість. Покинувши місто молодий, Кареев поїхав до далекого Паміру щоб стати відомим вченим – геологом, академіком. Причина повернення? Мабуть, сам герой остаточно не знав, навіщо там опинився. Чи-то показати чого він досягнув, чи подивитись, як склалася доля його коханої та рідного міста. Як завжди, Леонов героїв своїх творів ставить в нелегкі морально-етичні ситуації. Повернення Кареева запізнє – «Юность моя прошла безрадостно, однако не ропщю... В каждом возрасте содержится своё вино, только мешать не рекомендуется... во избежание изжоги и разочарований!» їх нереалізоване

щастя повинне втілитись у наступному поколінні власних дітей. Карєєв молодший закохується у доньку героїні – Марьку, вона ніби відповідає взаємністю, але перед дівчиною постає інша моральна проблема. З дитинства вона дружила з парубком (Тимоша Непряхін), який нещодавно повернувся з війни, втративши зір. Вибрати життя з інвалідом, чи перспективу з успішним юристом Юлієм Карєєвим?

Паралельно підіймається важка тема війни. Полковник Берьозкін – «совість війни», повинен викрити дезертира Щелканова (в першій версії Черканова), але це розіб'є серце молодій дівчині, його доньки. Берьозкін – герой війни, котрий пройшов багато славетних боїв у танкових військах, втратив свою сім'ю «В начале войны я перевёз их сюда с границы – Олю-большую и Олю-маленькую. Опрятный такой домик с геранями, на Маркса, двадцать два. Последнее письмо было от девятого, десятого их бомбили всю ночь. Вот третьи сутки сижу в номере и отбиваюсь от воспоминаний. Чуть сумерки, они идут в атаку» [3, с. 604], (далі п'єса цитуватиметься за цим виданням з вказівкою сторінок). Втрата близьких для полковника немов нескінчений бій, що відбувається глибоко в його душі. Повернувшись до дому, він не піде на місце трагедії «Зачем: удостоверится, порыется в головешках... или как?». У нього інша мета – «Меня послала сюда война. Был у меня капитан на батальоне – страсть нелюбил, когда в него стреляют. И послал он с оказией дамочке одной письмишко: похлопочи, дескать, не отзовут ли меня куда-нибудь на самоотверженную, без пролития крови, тыловую работу... Тем же вечером наш герой напивается с заезжим корреспондентом, едет проветрится на мотоцикле, и часом позже ночной патруль доставляет его домой с поломанными рёбрами. Вывернулся, словом» (С. 604). Передати цей лист Мар'ї Сергіївни, Берьозкін спробує в помешканні Непряхіних, але справити враження на дружину цього «героя» йому не вдасться, бо вона давно вже втратила віру в добротність свого чоловіка. Вразити серце Марьки цією звісткою не дозволить сліпий Тимоша – він забере у полковника цей конверт. Леонов дуже психологічно сконструює цю сцену в діалогах з ремарками – вказівками всіх душевних переживань героїв.

Ще один епізод повоєнної трагедії – Рахума – факір. Людина похилого віку, що гастролює по містах країни з декількома нескладними номерами. Він, як і інші герої п'єси, колись мешкав в цьому місті, його впізнає Мар'я Сергіївна. Леонов у його історії торкається одразу декількох «небезпечних» тем. Перша – питання цензури: «...Извините, дорогая, что я вмешиваюсь не в свои прерогативы, но на вашем месте я бы абсолютно пресекла факиров. Как люди известного круга, просвещённые, мы-то с вами понимаем происхождение таких иллюзий... но ведь в гуще народной это прививает антимарксистскую веру в чудеса, не так ли?» (С. 636). Друга – трагедія Баб Пего Яру. «Рахума: Так это же моя дочка, вторая. Уже выросла, удачно вышла замуж. Гардины, обивка мебели: драпировщик. Вы слышали – Столыпин? Так его племяннице он делал тахту на заказ... А там, знаете, пошли внуки: болей, учится... то переехали в

Київ... Мар'я Сергіївна – Всє там же, в Києве живут? – О, далеко нет, мадам. Вам не попадалась така местность в газетах – Бабий Яр? Там они лежат, многие, мои в том числе...». Героїня не тільки дозволить виступ факіра, та ще й запросить це здійснити у себе вдома виділивши, при цьому, символічну матеріальну нагороду. Нам достатньо відоме ставлення уряду тих часів до теми Баб (Него Яру, через неопосередковану участь органів НКВС у тих подіях.

Ще однією такою небезпечною темою в тексті виступає розповідь Кареева про свої подорожі по зарубіжним країнам та міжнародні нагороди: «...Сравнительно недавно, как раз на парижской ассамблее, мне удалось вырваться между заседаниями на эти знаменитые Шанз-Элизе, в переводе Елисейские – поля. На самом деле никаких полей там и в помине нет, а, напротив, этакое расплещанное море летящих фар, витрин, рекламных огней с его обманчивым, несколько пьянящим, первое время, шумом житейского прибора... Теперь и у них повсюду битое стекло под ногами хрустит... но мне и до войны бросалось в глаза этакая гибельная дымка над мнимым праздником, что-то грешное в их безумном, опережающем поиском всё новых средств для утоления ещё не проявившихся потребностей... Отсюда естественный вопрос – в чём же конечная цель цивилизации с её сомнительными оболъщениями, с приизбытком всяких блистательных и полубесполезных вещиц, на которые, признаться мы так падки иногда, ну в силу нашего вынужденного и, я бы сказал, несколько подзатянувшегося аскетизма. А не в том ли назначение их, чтоб заполнять щемящий душевный вакуум...» (С. 647-648).

Ці «роздуми вголос» Л. Леонова стали причиною десятилітньої відстрочки прем'єри п'єси. Розпочаті репетиції у Малому театрі 1946 р. були зупинені. Згадує Наталія Леонова «Ничто не предвещало беду – в газетах печатали заметки о предстоящей премьере... и вдруг наступило молчание. Пьесу сняли до премьеры, не включили ни в сборник пьес, ни в собрание сочинений 1953 года. Даже на вечере драматургии Леонова, посвященном его пятидесятилетию, о «Золотой карете» не упомянули. Запрет продолжался 10 лет. Что было причиной запрета? После доклада Жданова о журналах «Звезда» и «Ленинград» в газете «Культура и жизнь» от 30 августа 1946 года было помещено Постановление ЦК ВКП(б) «О репертуарах театров и мерах по его улучшению» с указанием ставить в театрах пьесы современных отечественных авторов, бороться с безыдейностью и т.д. Пьеса «Золотая карета» вроде бы этому не противоречила. Но в том же Постановлении был один параграф, который с точки зрения сегодняшнего дня может показаться абсурдным – это предписание в целях «воспитания народных масс» и «подъема их трудовой активности» создавать пьесы исключительно бодрые и жизнерадостные, способствующие преодолению бедствий военных лет» [2].

Прем'єра п'єси відбулась 6 листопада 1957 р. на сцені МХАТу. Паралельно їй до роботи взяли Малий театр й Театр драми. Не один сезон драма ставилась на сценах Ленінграду та інших міст Радянського Союзу. За межами країни вона йшла у Польщі, Чехословачії, Румунії. Найбільш вдалою

вважається постановва п'єси у Театрі на Малой Бронной в сезон 1968/69 років під керівництвом відомого режисера Олександра Леонідовича Дунаєва. Ця постановва була відзнята на кіноплівку, що дає змогу оцінити блискучу гру акторського колективу. Сам Леонов назвав цю постановву найбільш вдалою. Екранізація п'єси здійснена 1971 р. В ролях відомі: Лідія Сухаревська, Борис Тенін, Леонід Броневої, Галина Васькова, Кирило Глазунов, Антоніна Дмитрієва, Борис Кудрявцев, Наталя Медведева, Геннадій Сайфулін, Вікторія Салтиковська, Микола Серебреніков, Сергій Смірнов, Анатолій Співак, Олександр Ширшов. На наш погляд, постановва трішки обмежена скромними декораціями, але треба врахувати, що то були за роки. В ремарках Леонова значно яскравіший матеріал описів пейзажів містечка, обстановки приміщень і т.д.

Децо інша реалізація п'єси була поставлена в Хабаровському крайовому театрі 17 грудня 1979 року під режисерством Миколи Мокіна, В'ячеслава Кокоріна. В ролях: Олена Тополага, Віолета Койфман, Андрій Куріцин, Віталій Мелешніков, Володимир Бондаренко, Алла Забеліна. Московський режисер Едуард Мокін завжди ставив п'єси не за традиційними канонами «...во время скупой на выразительные средства сцены потерявшего на войне семью Березкина и Гимоши («Золотая карета») миражом возникала девушка в белом, исполняющая вокализ. Будучи сам рожден в эту эпоху, режиссер воспевал ее, одновременно показывая неминуемую гибель империи» [5, с. 80]. Таким прийомом, по-своєму режисер виразив присутній в п'єсі Л.Леонова підтекст.

Символізація в п'єсі «Золотая карета» Л. Леонова може виступати окремим, великим науковим дослідженням. Одразу впадає в очі сама назва твору «Золотая карета», що символізує зміни в житті героїв п'єси. Вперше на це звернула увагу дослідниця Олена Старікова: «Хотя и написанная целиком на вполне реальных впечатлениях послевоенного нашего бытия, пьеса эта откровенно и преднамеренно построена по аналогии со сказкой, то есть по законам поисков и утверждения идеального. «Золотая карета». В которой уезжает бедная красавица к своему счастью, потерянная и найденная туфелька с её ноги, добрый волшебник, предсказывающий ей счастье в награду за красоту и доброту, – все эти аллегории, использованные Леоновым в пьесе, вполне прозрачны и широко известны, и отгадывание того нового, современного и иногда неожиданного смысла, которым они наполняются под рукой писателя, доставляет нам своеобразное и дополнительное удовольствие, как всегда его доставляет новое художественное перевоплощение старых мифов» [4, с. 288-289]. Мова йде про красиві туфлі, що повинні були бути подаровані Марці на день народження, але через невиразну підлість опинились у доньки коханки Щелканова – Табун Турковської. Автор підкреслює підступність цієї особи уточнивши її справжнє прізвище – Подихаєнко. Тим самим Леонов натякає, що такі люди рано чи пізно згинуть. Це відбувається в кінцевій сцені, коли під час трюку факіра вона раз і назавжди зникає.

Своєрідним символом виступає постать Берьозкіна – втілення всієї мужності, відваги народу переможця. Переживши усі негаразди він залишається гідною людиною, що чітко відстоює свої позиції. «Я люблю мою армию! У её походных костров мужал и крепнул ещё совсем юный и нищий пока, желанный мир. Тут я выяснил мимоходом, что именно первее всего нужно человеку в жизни... Сперва – чего не надо. Человеку не надо дворцов в сто комнат и апельсиновых роц у моря. Ни славы, ни почтения от рабов ему не надо. Человеку надо, чтоб прийти домой и дочка в окно ему навстречу смотрит, и жена режет чёрный хлеб счастья» (С. 602). Таким чином Леонов виводить «формулу» справжнього людського щастя, що простежується в більшості його творах.

Наступним, досить яскравим, символом є червона троянда, яку подарує Тимоша Марці на її день народження. Троянда, один з найбільш розповсюджених міфопоетичних образів – символів. В межах різноманітного та емкого «квіткового» коду троянда посідає провідне місце. В тексті, на фоні загального матеріального негаразду вона виступає символом чистого кохання парубка, але є й інше значення – у християнстві червона троянда позначає милосердя та мучеництво. Таким чином Тимоша відпускає Марьку залишаючи собі усю біль втрати коханої. «Не мешай ей, солдат. Сейчас её увезут в золотой карете... и до первых, скорых слёз она не вспомнит о тебе ни разу. Не расплещи своего горя, солдат, оно поведёт тебя в зенит... и до самой ночки своей она будет глядеть тебе вслед заплаканными глазами. (Станция прекращает подачу света – недолговременная тьма)» (С. 663).

Серед багатьох відгуків на п'єсу був лист від інваліда війни з докором, що нібито автор віднімає останню надію на щасливе життя с коханою людиною. Тимчасово, це змінить текст твору. У другій редакції Марька залишається у рідному містечку виконуючи, свій «обов'язок» перед Тимошою. Але, пізніше Леонов, замислюючись над долею самої дівчини, приходить до висновку – вісімнадцятирічна дівчина неповинна прирікати себе на тяжку долю життя зі сліпим в очікуванні, коли той знайде всесвітнє визнання. Тепер вже не Марька відмовляється, а сам Тимоша відмовляється від такої пожертви. В теперішній редакції дівчина виїжджає з Карєєвим нібито ненадовго (це видно з її вагань при бесіді з матір'ю) – подивитись світ і назад. Таким чином, автор дає змогу глядачеві спроектувати кінець історії – кожен сам зможе вирішити – повернеться вона чи ні. «Леоновским героям приходится жить словно под двойным напряжением: их соблазняет стародавняя мораль уютного житейского благополучия и к ним обращает свой требовательный взор суровое доблестное военное прошлое. И смысл «Золотой кареты» заключается в том, что лучшие герои пьесы в ходе этих трудных испытаний всё более глубоко постигают науку жизни успешно учатся отличать внутреннюю духовную красоту» [1, с. 4].

П'єса «Золотая карета» – твір так званого «символічного реалізму», до якого часто відносять Л.Леонова (до речі, він сам цього не заперечував). Тому не всі режисери ризикують поставити цю п'єсу, але нещодавно вона була

реалізована в 2012 році на сцені Волгоградського Нового Експериментального театру, за режисерством народного актора Росії Отара Джангішерашвілі. В описі сказано – історія кохання у 2-х діях. Присвячена 60-тиріччю Перемоги у Сталінградській битві. Це свідчить про повернення інтересу до цього твору та його актуальності від часів минулого століття по сьогодні.

Література

1. Бугров Б. Бесценная сокровищница // Советская культура . – 1974 – 30 июля. – С. – 4.
2. Леонова Н. Из воспоминаний. Мир Леонида Леонова. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://mirleonova.org/index.html>.
3. Леонов Л.М. Собр. соч. В 10-ти т. Т. 7. Пьесы / Примеч. О. Михайлова. – М.: Худож. Лит., 1983. – 686 с.
4. Старикова Е., Л. Леонов. Очерки творчества. М., «Художественная литература», – 1972, – 102с.
5. Фурсова С. Всё хорошо, жизнь сюжетна // Словесница искусств. Город на театральной карте. –№2 (24), – 2009 – С. 79-85.

Анотація

В статті розглянуто основні постановки п'єси «Золотая карета» Л.М. Леонова, проаналізовано основні засоби психологізації та символізації в драмі. Розкрито особливості та складності відтворення п'єси на сцені. Охарактеризовано основні постанови твору у відомих театрах. Доведено винятковий метод Леонова введення підтексту в твір засобами символізації. Підтверджено актуальність проблематики твору в наш час.

Ключові слова: театр, драма, театральна постановка, засоби символізації, символічний реалізм, символічне значення, підтекст.

Аннотация

В статье рассмотрены основные постановки пьесы «Золотая карета» Л.М. Леонова, проанализированы основные средства психологизации и символизации в драме. Раскрыты особенности и сложности реализации пьесы на сцене. Охарактеризованы основные постановки труда в известных театрах. Доказан исключительный метод Леонова введения подтекста в произведение средствами символизации. Подтверждена актуальность проблематики произведения в нашем времени.

Ключевые слова: театр, драма, театральное постановка, средства символизации, символический реализм, символическое значение, подтекст.

Summery

This article is devoted to the basic stagings of the play that is called 'A golden carriage' by L.M. Leonov, analyzed the fundamental means of psychological analysis and symbolization in drama. It is disclosed the peculiarities and complications of the

play realization on the stage. The basic stagings of the play are characterized at the well-known theatres.

The author proved Leonov's exclusive method of subtext introduction to the work by means of symbolization. Confirmed the relevance of the work actuality in our time.

Keywords: theatre, drama, theatre staging, means of symbolization, symbolical realism, symbolical sense, subtext.

Стаття прорецензована та рекомендована до друку Чернієнко Л.В. к.філол.н., доцентом кафедри «Всесвітньої літератури» ЛНУ імені Тараса Шевченка.